

INSTITUCIONALIZACIJA GLAZBENE KULTURE U BOSNI I HERCEGOVINI (1878-1941): IDENTIFIKACIJA KLJUČNIH FAKTORA I AKTERA

FATIMA HADŽIĆ

*Univerzitet u Sarajevu – Muzička akademija
Odsjek za muzikologiju i etnomuzikologiju
Josipa Stadlera 1/2
71000 SARAJEVO, Bosna i Hercegovina*

UDK / UDC: 78:061.2(497.15)“1878/1941”

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y26kecgxe9>

Izvorni znanstveni rad / Research Paper

Primljeno / Received: 21. 3. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 12. 10. 2023.

Nacrtak

U povijesti glazbe u Bosni i Hercegovini austrougarski period (1878-1918) smatra se razdobljem uspostavljanja centralnoeuropskog modela glazbenog života, a period između dvaju svjetskih ratova (1918-1941) razdobljem u kojem su osnovane prve glazbene institucije. Budući da je BiH do ulaska u sastav Austro-Ugarske Monarhije bio pod višestoljetnom osmanskim vlašću, institucionalizacija glazbene kulture započela je mnogo kasnije nego što je slučaj sa susjednim zemljama. Vrlo brza tranzicija iz orijentalno-islamskog u europski kulturni krug, složen odnos etnonacionalnih zajednica prema novoj upravi te uloga doseljnika ovaj proces čine specifičnim i posebno slo-

ženim. Cilj je rada identificirati ključne faktore institucionalizacije u okviru tzv. institucionalne teorije, odnosno opisati modele privatnih i javnih inicijativa u području glazbene kulture koje su »pripremile teren« osnivanju modernih građanskih glazbenih institucija u BiH.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina; institucionalizacija; glazbene institucije; austrougarski period; period između dvaju svjetskih ratova*

Keywords: *Bosnia and Herzegovina; institutionalization; musical institutions; the Austro-Hungarian period; the period between the two world wars*

Prve građanske ustanove glazbene kulture u Bosni i Hercegovini (dalje BiH) nastaju krajem 19. stoljeća, znatno kasnije nego što je to slučaj u susjednim zemljama. Naime, BiH je više od četiri stotine godina pod osmanskom vlašću (1463-1878) pripadao islamsko-orijentalnom kulturnom krugu. Ulaskom u sastav

Austro-Ugarske Monarhije 1878. godine okončana je osmanska vladavina, što se na specifičan način odrazilo i u glazbenoj kulturi toga razdoblja. U povijesti glazbe u BiH austrougarski period (1878-1918) označen je kao razdoblje uspostavljanja europskog modela glazbenog života,¹ a period između dvaju svjetskih ratova, u okviru prve Jugoslavije (1918-1941), kao razdoblje osnivanja prvih glazbenih ustanova.² U fokusu je ovog rada identifikacija ključnih aktera institucionalizacije, tj. procesa stvaranja modernih građanskih glazbenih ustanova od 1878. do 1941. u okviru tzv. institucionalne teorije, jednog od mogućih teorijskih okvira pri sagledavanju odnosa glazbe i društva.

Institucionalna teorija: metodološki okvir

Institucionalna je teorija »istaknuta perspektiva u suvremenom organizacijskom istraživanju. Obuhvaća velik, raznolik korpus teorijskih i empirijskih radova povezanih zajedničkim naglaskom na kulturološkim razumijevanjima i zajedničkim očekivanjima.«³ Institucionalna analiza proizvela je različita objašnjenja za pojavu i promjenu konfiguracija pravila i povezanog ponašanja s obzirom na političke i društvene ishode, odakle potječe i tzv. *institucionalna teorija*. *Institucionalizacija*⁴ je proces razvoja ili transformacije pravila i postupaka koji utječu na skup

¹ Paćuka uočava tri razvojne faze glazbenog života austrougarskog Sarajeva: prva – implementacija i omasovljavanje zapadnoeuropskih glazbenih struja (1878-1900), druga – sazrijevanje kulturne klime (1900-1914) i treća – »pale nade« ili o srušenim snovima prve generacije bosanskohercegovačkih umjetnika. Lana PAĆUKA: »Pale nade«: fragmenti o muzičkom životu ratnog Sarajeva (1914 – 1918), u: Fatima Hadžić (ur.): *Zbornik radova »Muzika u društvu«, 9. Međunarodni simpozij, Sarajevo, 23–26. oktobar 2014*, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, 2016, 28-33.

² Međuratni period Čavlović promatra kao »period prvog razvoja«, tijekom kojeg se glazbeni život BiH postupno usklađuje s glazbenim životom naprednije Hrvatske i Srbije (Ivan ČAVLOVIĆ: *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Muzička akademija, 2011, 122). Više o institucionalnom razvoju glazbenog života navedenog perioda u BiH u: Fatima HADŽIĆ: *Institutional Framework of Music Activities in Sarajevo in the Period between the Two World Wars*, *Musicological Annual*, XLIX (2013) 1, 79-95.

³ Robert J. DAVID – Pamela S. TOLBERT – Johnny BOGHOSSIAN: *Institutional Theory in Organization Studies*, *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*, 2019, <<https://oxfordre.com/business/view/10.1093/acrefore/9780190224851.001.0001/acrefore-9780190224851-e-158>> (pristupljeno 27. 1. 2023).

⁴ Primjena teorije podrazumijeva definiranje termina *institucija*, *glazbena institucija* i *institucionalizacija*. Termin *institucija* (lat. *institutio* – uredba; uputstvo, načelo, postupak, običaj) najčešće se koristi kao naziv za ustanovu kao pravno lice npr. u zdravstvu, kulturi, prosvjeti, znanosti itd. ***: *Institucija*, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27550>> (pristupljeno 17. 2. 2023).

Prema tome, *glazbena institucija* (u užem značenju *glazbena ustanova*) bila bi »organizovano hijerarhijsko djelovanje, radno i statusno, jednog čovjeka (rijetko) ili grupe ljudi (uobičajeno) u cilju ostvarivanja komunikacije, i koja je socijalno kontekstualizirana u neke društvene i/ili zakonske okvire s lokalnim i svjetskim značenjem, a čije je polje diskurs muzike u najširem smislu«. Ivan ČAVLOVIĆ: *Muzičke institucije i njihov značaj u razvoju kulturnog života*. Prolegomena kulturološkim istraživanjima odnosa muzike i društva u Bosni i Hercegovini, *Muzika*, IX (2005) 2, 30.

ljudskih interakcija, a na taj način »regulira društveno ponašanje (tj. nad-individualno ponašanje) unutar organizacija ili čitavih društava«. ⁵ Institucionalizaciju karakteriziraju (najmanje) tri faze: »(1) donošenje pravila ili uvođenje zakona, (2) prilagođavanje pravila ili razvoj najboljih praksi i (3) promjena pravila, ili zamjena starih pravila novim.« ⁶

Institucionalna teorija korisna je u propitivanjima fenomena glazbenih institucija (tj. ustanova) koje su osigurale trajnost i obnavljanje glazbene prakse i na široj osnovi poticale umjetničko stvaralaštvo. ⁷ Kada se ta teorija primjenjuje u istraživanjima povijesti glazbenih ustanova u BiH od 1878. do 1941. godine, pod pojmom institucije podrazumijevaju se faktori, poput države, vlade ili određenih kulturnih modela, koji su regulirali područje glazbene kulture. Institucije »propisuju« institucionalni obrazac (npr. zakone, uredbe i sl.) koji se nameće organizacijama. Organizacije su segmenti glazbene kulture (npr. glazbeno obrazovanje, izvođačka ili stvaralačka djelatnost) koji pod utjecajem institucionalizacije provode institucionalni obrazac u određenom sektoru te primjenom obrasca, kao dio društva, dokazuju svoju legitimnost. ⁸

Dakle, sagledavanje povijesti glazbenih ustanova navedenog perioda u BiH pod pojmom institucionalizacija podrazumijeva proces uspostavljanja i provedbe europskog kulturnog modela (ili kulturne politike) kojih je rezultat osnutak glazbenih ustanova. Pritom je potrebno uzeti u obzir specifičan povijesni kontekst, primjerice: posljedice naglog prijelaza iz orijentalno-islamskog u europski kulturni krug, kompliciran odnos etnonacionalnih zajednica u BiH i nove (austro-

Drugo je značenje termina institucija sociološko i odnosi se na sustav normi koje su »stabilni i trajni primjeri društvenog ponašanja koji su regulirani odgovarajućim sustavima vjerovanja i vrijednosti i kojima se zadovoljavaju temeljne potrebe društva i njegovih članova«. S ovim značenjem termina institucija u vezi je i termin *institucionalizacija*.

Treće značenje odnosi se na uvodni udžbenik neke discipline u rimsko doba institucija. ***: *Institucija, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*.

⁵ »[...] to regulate societal behaviour (i.e., supra-individual behaviour) within organizations or entire societies.« Hans KEMAN: *Institutionalization*, *Encyclopedia Britannica*, 2017, <<https://www.britannica.com/topic/institutionalization>> (pristupljeno 17. 2. 2023).

⁶ » [...] (1) rulemaking or installment, (2) rule adaptation, or developing best practices, and (3) rule change, or replacing old rules with new ones.« *Ibid.*

⁷ Ingrid Le Gargasson u uvodnom tekstu »The Challenges of Institutionalization of Musical Knowledge« tematskog broja časopisa *Revue d'anthropologie des connaissances* (RAC) – *The Issues of the Institutionalisation of Musical Knowledge* – navodi da razvoj glazbenih ustanova i ključna uloga koju su odigrale u novijoj povijesti velikog broja glazbenih tradicija zahtijevaju transverzalno i antropološko promišljanje s obzirom na to da institucionalizacija generira skup procesa koji direktno utječu na glazbeno znanje, tj. doprinosi redefiniciji društvenih i geografskih prostora dane prakse ili repertoara. Više u: Ingrid LE GARGASSON: *The Challenges of Institutionalization of Musical Knowledge*, *Revue d'anthropologie des connaissances*, 14 (2020) 2, <<http://journals.openedition.org/rac/6556>> (pristupljeno 17. 2. 2023).

⁸ Kako bi, na primjer, imala mogućnost angažirati društvene resurse. Nebojša JANIĆIJEVIĆ: *Institucionalna organizaciona teorija kao novi istraživački okvir za razumevanje savremenih organizacija*, *Ekonomске teme*, 52 (2014) 3, 254, <<http://www.eknfak.ni.ac.rs/Ekonomске-teme/et2014-3.pdf>> (pristupljeno 27. 1. 2023).

ugarske) uprave kasnije u okviru prve Jugoslavije te specifičnu ulogu doseljenika, pri čemu se nameće i potreba za definicijom pojma »strani glazbenici«.

Prva faza: uvođenje novoga kulturnog modela

Krajem 19. stoljeća stanovništvo Bosanskog ejaleta,⁹ pograničnog područja Osmanskog Carstva, iscrpljeno ratovima i poreznim nametima vodilo je brojne protivladine ustanke. Pobuna kršćanskih seljaka u nevesinjskom kraju u Hercegovini 1875. proširila se i izvan teritorija Bosanskog ejaleta kada su Srbija i Crna Gora objavile rat Osmanskom Carstvu 1876. Sljedeće godine Rusija je učinila isto.¹⁰ Nakon završetka Prvoga srpsko-turskog rata (1876-1877) velike europske sile intervenirale su na Berlinskom kongresu (1878) kako bi uravnotežile novi utjecaj Rusije na Balkanu. Odlučeno je da će Bosnom i Hercegovinom, i dalje nominalno u sastavu Osmanskog Carstva, upravljati Austro-Ugarska Monarhija. Iste godine austrougarske trupe preuzele su kontrolu nad BiH svladavši otpor lokalnih snaga.¹¹

Za Austro-Ugarsku Monarhiju BiH je, osim kao bogato izвориšte prirodnih resursa (ruda i šuma), bio i strateški važno područje u vanjskoj politici. Stoga je Monarhija provedbom političkih, upravnih, gospodarskih, društvenih i kulturnih reformi nastojala osigurati i ojačati vlastiti položaj europske velesile.¹² S druge strane, austrougarska je uprava za tri naroda u BiH, Hrvate, Srbe i muslimane,¹³ bila prekretnica povijesnog značenja, ali je kod muslimana izazvala posebno snažan otpor. Nakon oružanog otpora uslijedila je njihova politička, ekonomska i kulturna dezorijentacija, a zatim i masovno iseljavanje u Tursku.¹⁴ Austrougarska vlast smatrala je da samo uspostavljanje ravnoteže među narodima u BiH može provoditi vlastitu politiku. U tom nastojanju važnu ulogu imali su i procesi koji su se odvijali na području kulture.

Kulturna politika austrougarske vlade temeljila se na stvaranju novog europskog izgleda BiH, a posebno Sarajeva kao njegova administrativnog centra koji je trebao biti »blistavi primjer uspjeha habsburške uprave«.¹⁵ Važna reforma austro-

⁹ Godine 1463. Osmanlije su osvojile srednjovjekovno Kraljevstvo Bosnu. Teritorij je podijeljen na vojnoadministrativne oblasti (sandžake), što je bila uobičajena praksa osmanskih osvajača. Godine 1580. BiH je u okviru Osmanskog Carstva dobio poseban status konstitutivne pokrajine – teritorij današnjeg BiH i neka okolna područja Hrvatske i Srbije. Noel MALCOLM: *Bosna: kratka povijest*, Sarajevo: Buybook, 2011, 120.

¹⁰ *Ibid.*, 245-248.

¹¹ Mustafa IMAMOVIĆ: *Historija Bošnjaka*, Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture Preporod, 1997, 351-353.

¹² *Ibid.*, 345-346.

¹³ Za pripadnike islamske vjeroispovijesti u BiH u ovom radu koristi se naziv muslimani. Iako se najveći broj muslimana u BiH od 1992. izjašnjava kao Bošnjaci, koristi se termin muslimani s obzirom na to da je isti u skladu s terminologijom promatranog perioda.

¹⁴ M. IMAMOVIĆ: *Historija Bošnjaka*, 361-362.

¹⁵ Robert J. DONIA: *Sarajevo: biografija grada*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2006, 83.

ugarske »civilizacijske misije« odnosila se na obrazovanje, važno oruđe u rukama vlasti.¹⁶ Zatečeni sustav obrazovanja utemeljen na vjerskim osnovama smatrao se zastarjelim i potencijalno opasnim, stoga se već u prvoj godini austrougarske vladavine pristupilo reformi školstva s ciljem prilagođavanja europskim standardima. Otvoren je veći broj osnovnih i srednjih državnih škola, a među obaveznim predmetima bili su i oni glazbeni.¹⁷

Kada je u pitanju glazbeni život, primarni cilj u prvim godinama austrougarske uprave bio je osigurati masivnom činovničkom aparatu okružje koje bi ublažilo kulturni šok i nostalgiju za napuštenom domovinom: »[...] doseljenički element je prilikom dolaska u Sarajevo nastojao po uzoru na velike europske gradove prakticirati društveni i kulturni život, čiji je neizostavni dio bila i muzika. [...] Iz tog razloga prve začetke muzičkog života zapadnoeuropskog tipa potrebno je potražiti u okrilju salona kao tipičnog nusprodukta građanske kulture onog vremena.«¹⁸ Sarajevska salonska kultura, ovisno o vrsti pokroviteljstva, socijalnog statusa posjetitelja i karaktera glazbenih aktivnosti, obuhvaća nekoliko elemenata, primjerice salonsko druženje pod pokroviteljstvom jednog ili više uglednika i salonska druženja u popularnim gradskim kavanama i hotelima *a la franca* orijentacije.¹⁹

Vojni orkestri austrougarske vojske, u to vrijeme jedini profesionalni instrumentalni ansambli u BiH, imali su važnu ulogu u organizaciji glazbenog života sredina u kojima su djelovali.²⁰ Postavljeni u većim gradovima, vojni orkestri bili su aktivni sudionici raznovrsnih manifestacija državnog i vjerskog karaktera, primjerice narodnih svečanosti, koncerata lokalnih zborskih društava i kazališnih predstava. Vojni kapelnici vodili su računa o karakteru događaja te su shodno tomu prilagođavali i koncertni repertoar. Na primjer, na zabavama muslimanskih društava izvodile su se glazbene točke iz repertoara *mehtera*, vojnih orkestara osmanske vojske, kao što su *Pjesma Sultanu* (Jusuf Anderuni), *Turski zvuci* (Dede Ahmed efendi) i *Turska straža* (Michaelis).²¹ O prilagodljivosti lokalnim uvjetima govori, na primjer, fes na glavama članova vojnih orkestara u sastavu kojih su bili i bosanskohercegog-

¹⁶ *Ibid.*, 108.

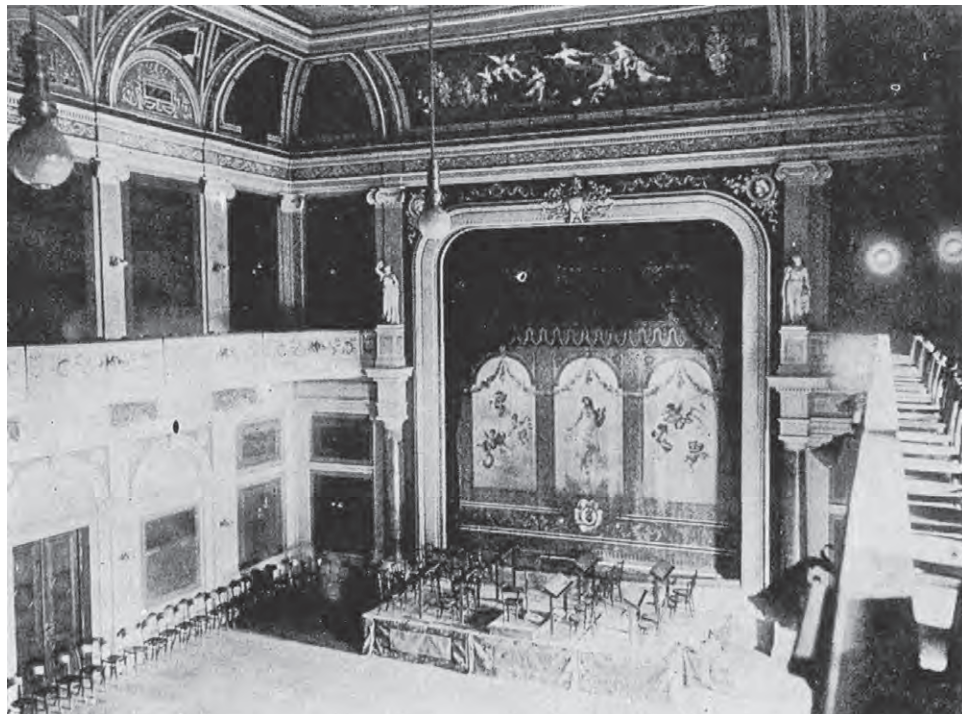
¹⁷ Više o tome u: Fatima HADŽIĆ – Lana PAČUKA: Institucionalni okviri muzičke pedagogije u Sarajevu u periodu 1878–1941., u: Refik Hodžić (ur.): *Zbornik radova povodom jubileja 60 godina Muzičke akademije u Sarajevu. Naučni skup Muzička pedagogija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija, 2016, 25-27.

¹⁸ Lana PAČUKA: *Muzički život u Sarajevu u periodu Austro-Ugarske uprave (1878–1918)*, doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu, Odsjek za muzikologiju, 2014, 43.

¹⁹ *Ibid.*, 45.

²⁰ Tünde POLOMIK: Uloga vojnih orkestara u razvoju bosansko-hercegovačke muzičke kulture u razdoblju austrougarske uprave, *Zvuk*, 5 (1990), 49-61.

²¹ Više u: Lana PAČUKA – Fatima HADŽIĆ: Oriental Musical Tradition during the Period of Austro-Hungarian Rule in Bosnia and Herzegovina, u: Jürgen Elsner – Gisa Jänichen – Jasmina Talam (ur.): *Maqām: Historical Traces and Present Practice in Southern European Music Traditions*, Cambridge Scholars Publishing, 2014, 138-139.

Slika 1: Sala Društvenog doma u Sarajevu. Izvor: Josip LEŠIĆ: *Sarajevsko pozorište između dva rata (1918–1929)*, 1, Sarajevo: Svjetlost, 1976, 17.

vački vojnici.²² Vojni orkestri austrougarske vojske bili su međunarodni po sastavu, kao i glazbeni repertoar, koji je odražavao nacionalnu raznolikost Austro-Ugarske Monarhije u cjelini.²³

Austrougarska vlast uložila je izvanredan financijski napor izgrađivši Oficirski kasino (1881), a nešto kasnije i Društveni dom (1897), prostore namijenjene

²² *Sarajevski list* izvještava o formiranju vojnog orkestra u Mostaru 1895. godine: »Kako smo u svoje vrijeme javili, biće od 1. aprila otpočeto postavljene naročite vojne kapele u pojedinim bosan-herceg. pješ. pukovnijama. [...] Za 4. (mostarsku) pukovniju već je naimenovan i vojni kapelnik, i to će biti prvi bos.-herc. kapelnik. Ime mu je Jovan Pavlis, a dojako je bio upravitelj vojne muzikalne škole u Pragu. Bos.-herc. kapelnik nosiće uniformu kao i ostali kapelnici u vojsci, a bosan.-herceg. svirači nosiće uniformu kao i vojnici dotičnih domaćih pukovnija sa fesom na glavi.« ***: Bos.-herc. vojna muzika, *Sarajevski list*, XVIII (15. 3. 1895) 32, 1.

²³ Manfred HEIDLER: 'Pod dvoglavim orlom'. Nacionalni identiteti u vojnoj muzici austro-ugar-ske monarhije, u: Fatima Hadžić (ur.): *Zbornik radova »Muzika u društvu«*, 9. Međunarodni simpozij, Sarajevo, 23–26. oktobar 2014, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, 2016, 61-78.

kulturnim aktivnostima, prije svega austrougarskih činovnika i vojnika.²⁴ Izgradnjom koncertne i kazališne scene osigurana je prijeko potrebna glazbena infrastruktura, čime je otvorena mogućnost gostovanja regionalnih i stranih glazbenika i ansambala te operetnih i opernih kuća. Rezultat je vrlo intenzivan razvoj koncertnog i kazališnog života u ovom periodu.²⁵

Zadatak teži od organizacije koncerata bio je privoliti publiku da prisustvuje događajima te vrste. U opisima prvih koncerata što su ih od 1902. do 1914. za domaću publiku u Mostaru priređivali tadašnji zborovođa Srpskog pjevačkog društva »Gusle« Čeh Jovan Judl (? – ?) na violončelu i lokalni pjesnik i skladatelj-amater Aleksa Šantić (Mostar, 1868-1924) na harmoniju, navodi se da je publika »nenavikla na ovakve nastupe, u početku u velikom broju napuštala salu u toku koncerta«.²⁶ Naime, Osmanlije su ostavile duboki trag na kulturi i umjetnosti u BiH,²⁷ štoviše, na području glazbene djelatnosti njihov utjecaj bio je presudan u razvoju instrumentalne, duhovne i urbane glazbene prakse.²⁸ Zbog toga ne iznenađuje da je »otomanska glazba« u to vrijeme bila bliža »uhu« domaće publike nego srednjoeuropska koja je donesena iz Austro-Ugarske Monarhije.²⁹ Upravo je stvaranje publike za »novu« glazbenu praksu važan pokazatelj prihvaćenosti novog kulturnog modela. Značajnu ulogu u tom procesu imali su strani glazbenici, značajni akteri procesa institucionalizacije, posebno u njegovoj prvoj fazi.

Intenzivne promjene u kulturnom i glazbenom životu, kao i nedostatak glazbeno školovanog kadra, uvjetovali su dolazak velikog broja stranih glazbenika. Najbrojniji bili su glazbenici češkog porijekla koji su djelovali kao osnivači i prvi dirigenti amaterskih i profesionalnih ansambala, instrumentalisti (orkestralni glazbenici i solisti), pjevači, glazbeni pedagozi, skladatelji i melografi.³⁰ Budući da

²⁴ Oficirski kasino sadašnja je zgrada Doma Armije BiH, a Društveni je dom zgrada Narodnog pozorišta u Sarajevu. To su i danas najvažniji lokaliteti koncertnog života glavnoga grada BiH kada je u pitanju umjetnička glazba.

²⁵ Kazališni život austrougarskog perioda čine aktivnosti gostujućih kazališnih trupa, koje su nudile sadržaje orfejskog tipa (glazbene burleske, farse, operete). Razvoj kazališnog života u tom periodu nije rezultirao osnivanjem narodnog kazališta. Josip LEŠIĆ: *Pozorišni život Sarajeva (1878-1918)*, Sarajevo: Svjetlost, 1973, 237-247.

²⁶ Indira MEŠKIĆ: *Muzički pedagozi i njihovo mjesto u razvoju muzičkog života u Bosni i Hercegovini*, doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu, Muzička akademija, 2006, 151.

²⁷ N. MALCOLM: *Bosna: kratka povijest*, 146-148 i 196-197.

²⁸ Tamara KARAČA BELJAK – Jasmina TALAM: Ottoman Influence on the Folk Music Tradition of Bosnia and Herzegovina, *Musicological Annual*, XLV (2009) 1, 117-127.

²⁹ Risto PEKKA PENNANEN: Osmanlijska muzika u habzburškoj Bosni i Hercegovini (1878–1918), u: Jasmina Talam (ur.): *Zbornik radova / VI Međunarodni simpozij »Muzika u društvu«*, Sarajevo, 28-30. 10. 2008, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija, 2009, 81-91.

³⁰ Uporna i djelotvorna višedesetljetna kulturna misija, koju karakterizira brojnost, kontinuitet i raznovrsnost djelovanja, češkim glazbenicima osigurala je posebno poglavlje u povijesti glazbe BiH. Više u: Fatima HADŽIĆ: Češki glazbenici u Bosni i Hercegovini: jejich činnost a význam v kontextu dějin bosenskohercegovačke hudby [Češki glazbenici u Bosni i Hercegovini: njihova djelatnost i značenje u kontekstu povijesti bosanskohercegovačke glazbe], *Hudební věda*, L (2013) 1-2, 117-144.

je BiH bio dijelom Monarhije, dolazak glazbenika iz Česke, ali i Austrije, Mađarske, Slovenije, Hrvatske i drugih dijelova Monarhije može se smatrati oblikom unutrašnje ekonomske migracije. S druge strane, BiH je iz islamsko-orijentalnog kulturnog ambijenta došao pod utjecaj srednjoeuropske kulture, stoga se aktivnost stranih glazbenika može smatrati i vrstom kulturne migracije – prijenosom i etabliranjem nove glazbene kulture europskog tipa.³¹

Druga faza: prilagodba kulturnog modela

Osnivanje domaćih pjevačkih društava prvi je pokazatelj druge faze institucionalizacije. Djelatnost amaterskih glazbenih udruženja karakteristična je građanska pojava u europskoj glazbenoj kulturi 19. stoljeća koja počiva na »pedagoško-filantropskim pretpostavkama: idejom narodnog obrazovanja koja je nastala u 18. stoljeću, poprimivši u 19. stoljeću institucionalni oblik«. ³² Posebno obilježje pjevačkih društava osnovanih u BiH politička je pozadina njihova djelovanja koja se, u odnosu na nacionalne ideologije, razlikovala od društva do društva. Naime, u ovom razdoblju počinje borba naroda u BiH za vjersko-prosvjetnu autonomiju, a zatim i pravo na političko i nacionalno djelovanje. Do liberalizacije političkog aktivizma domaćeg stanovništva ³³ nacionalna pjevačka društva bila su istaknuta nacionalna uporišta kojih se ideologije u odnosu na nacionalni predznak razlikuju od udruženja do udruženja. Uloga pjevačkih, kao i drugih kulturnih i prosvjetnih udruženja vrlo je slična, a temelji se na (prikrivenoj) agitaciji nacionalnih ideja i borbi za njihovo ostvarenje. Glazbene aktivnosti kao primarna djelatnost udruženja ove vrste bile su efikasno sredstvo u borbi za ostvarenje nacionalnih ciljeva.³⁴

³¹ Najbrojniji strani glazbenici u austrougarskom periodu bili su češkog porijekla. U periodu između dvaju svjetskih ratova u BiH dolazi veći broj glazbenika iz Hrvatske, Srbije i Slovenije. Više u: Fatima HADŽIĆ: Uloga stranih muzičara u institucionalnom razvoju muzičke kulture u Sarajevu (1878–1941), u: Enes S. Omerović (ur.): *Historijski pogled na razvoj i položaj nacionalnih manjina u Sarajevu i Bosni i Hercegovini. Naučni skup Nacionalne manjine u Sarajevu, Sarajevo 22. decembar 2015*, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju / Udruga za modernu povijest, 2017, 51-76.

³² Carl DAHLHAUS: *Glazba 19. stoljeća*, prev. Sead Muhamedagić, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2007, 51.

³³ Početkom 20. stoljeća austrougarska vlast liberalizirala je osnivanje društveno-kulturnih, ali i političkih organizacija. Već sredinom prvog desetljeća 20. stoljeća iz vjersko-prosvjetnih pokreta formiraju se građanske političke stranke koje odgovaraju tipu narodnih organizacija. Mustafa IMAMOVIĆ: *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Autor, 1999, 309.

³⁴ Više u: Fatima HADŽIĆ: Uloga glazbe u procesu hrvatske integracije u Bosni i Hercegovini, u: Stanislav Tuksar – Vjera Katalinić – Petra Babić – Sara Ries (ur.): *Glazba, umjetnosti i politika: revolucije i restauracije u Europi i Hrvatskoj 1815.-1860. Uz 200. obljetnicu rođenja Vatroslava Lisinskog i 160. obljetnicu smrti bana Josipa Jelačića / Music, Arts and Politics: Revolutions and Restorations in Europe and Croatia, 1815-1860. On the Occasion of 200th Anniversary of Vatroslav Lisinski and 160th Anniversary of The Death of Ban Josip Jelačić*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za povijest hrvatske glazbe – Hrvatsko muzikološko društvo, 2021, 231-252.

Među prvim (službeno) osnovanim pjevačkim društvima internacionalno je *Muško pjevačko društvo (Männergesangverein)* austrougarskih državnih službenika u Sarajevu. U statutu društva iz 1887. navodi se cilj djelovanja: »[...] njegovanje glazbe općenito i pjevanja posebno, te promicanje i njegovanje društvenosti, isključujući svako političko i jednostrano nacionalno usmjerenje.«³⁵ Početak rada *Muškog pjevačkog društva* potaknulo je osnivanje brojnih domaćih pjevačkih društava 80-ih i 90-ih godina 19. stoljeća.³⁶ S obzirom na to da je u prvim desetljećima nakon uspostavljanja austrougarske uprave organiziranje na nacionalnoj osnovi bilo zabranjeno,³⁷ društva osnivana u ovom periodu imenovana su kao crkvena, narodna i sl. Štoviše, u prvim statutima društava jasno se isključuje svako političko djelovanje: »Potencijalni osnivači nekog društva su morali vladi na uvid priložiti prijedlog statuta čija bi sadržina obično postala predmetom dugih pregovora između osnivača i vlasti. Statut bi bio odobren ukoliko je uključivao odredbe po kojima se društvo bavi kulturnim, obrazovnim ili zabavnim aktivnostima koje nemaju nikakve veze sa politikom.«³⁸ S tim je u vezi i problem datiranja početka rada pojedinih društava koja su i bez službene dozvole vlasti vodila određene aktivnosti. Na primjer, u Mostaru je pred kraj osmanske uprave s radom započelo prvo pjevačko društvo u BiH, Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo »Hrvoje«. Od 1873. udruženje je djelovalo pod nazivom *Kosača*, bez odobrenja vlasti. Godine 1880. zatražilo se službeno odobrenje od austrougarskih vlasti, ali bez uspjeha. Rad je odobren tek 1888. pod nazivom *Narodno pjevačko društvo u Mostaru*. Udruženje je tek 1898. dobilo dopuštenje da djeluje pod hrvatskim nazivom kao Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo »Hrvoje«.³⁹

Hrvatska i srpska društva djelovala su po uzoru na slična društva u Hrvatskoj, odnosno Srbiji. Muslimanska pjevačka društva osnivaju se nešto kasnije.⁴⁰ Naime, percepcija pjevačkih društava kao elemenata strane, nametnute kulture bila je posebno izražena u prvim godinama nakon uspostave austrougarske uprave te se postupno i s vremenom odnos prema »novoj« kulturi mijenja. Značajan doprinos promjeni recepcije kod muslimana dala su upravo kulturno-pro-

³⁵ »Der Zweck desselben ist die Pflege der Musik im Allgemeinen und des Gesanges insbedondere, wie auch die Förderung und Pflege der Geselligkeit, mit Ausschluss jeder politischen und einseitig nationalen Richtung.« Arhiv Bosne i Hercegovine, Fond društva Männer-Gesang-Verein in Sarajevo, Statuten des Männer-Gesang-Vereines in Sarajevo, Sarajevo, 1887, 3.

³⁶ O nacionalnim udruženjima u BiH u austrougarskom periodu više u: I. ČAVLOVIĆ: *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*, 91-105.

³⁷ Više o tome u: Tomislav KRALJAČIĆ: *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987, 149-170.

³⁸ R. J. DONIA: *Sarajevo: biografija grada*, 106.

³⁹ Niko LUBURIĆ: Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo Hrvoje iz Mostara, *Sveta Cecilija*, 79 (2009) 3-4, 21-23.

⁴⁰ Zahtjevi muslimana dugo su bili usmjereni na osnivanje čitaonica (kiraethana). T. KRALJAČIĆ: *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, 152.

Slika 2: *Gajretov hor iz 1905. godine.* Izvor: Hamza Humo (ur.): *Spomenica dvadesetpetogodišnjice Gajreta 1903–1928*, Sarajevo: Glavni Odbor Gajreta u Sarajevu, 1928, 71.

svjetna društva.⁴¹ Postupno usvajanje tekovina građanske kulture zapadnoeuropskog tipa rezultira osnivanjem prvih muslimanskih pjevačkih društava, ipak znatno kasnije nego što je slučaj s hrvatskim, srpskim i židovskim društvima. Uspješna djelatnost muslimanskih kulturno-prosvjetnih društava u Sarajevu, *Gajreta* i *Narodne uzdanice*, koja osnivaju vlastite zborske i tamburaške ansamble, potaknuto je potrebom za zabavama i drugim priredbama na kojima je glazba imala važnu ulogu.⁴²

Drugi je važan pokazatelj primjene novog modela osnivanje prvih (privatnih) glazbenih škola. Izdvaja se Glazbena škola Františka Matějovskog (1908-1915), koja je postigla značajnije pedagoške rezultate; među učenicima ove škole bili su prvi domaći umjetnici, dirigent i skladatelj Beluš Jungić (Sarajevo, 1892-1968), nastavnik i skladatelj Ljubomir Bajac (Mostar, 1890 – Kasindol kod Sarajeva, 1951),

⁴¹ Ibrahim KEMURA: *Uloga »Gajreta« u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1986, 351.

⁴² Više u: F. HADŽIĆ: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, 67-74.

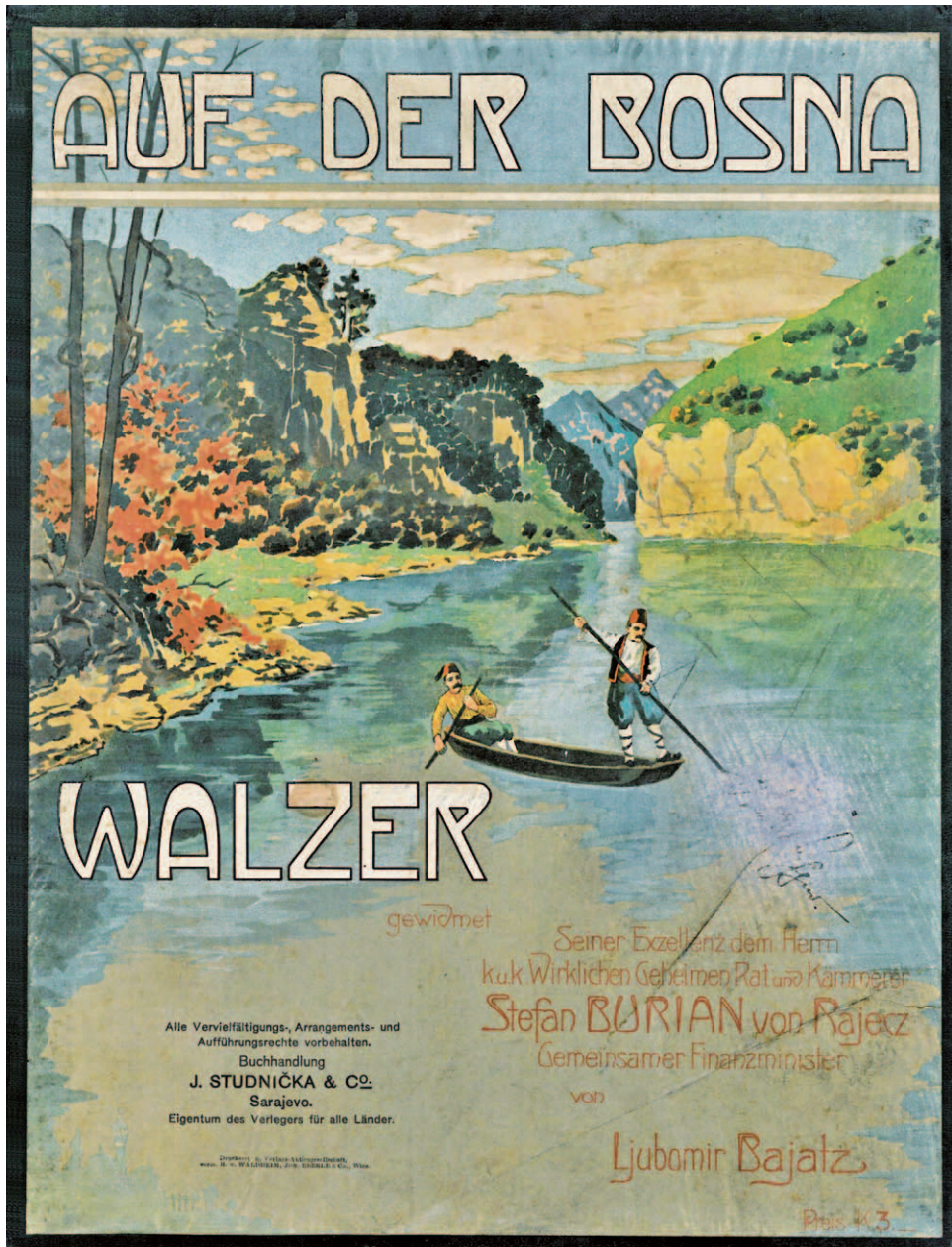
Slika 3: Glazbena škola Františka Matějovskog. Izvor: Risto BESAROVIĆ: *Iz kulturnog života u Sarajevu pod austrougarskom upravom*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1974, 138.

a kratko i operna primadona Bahrija Nuri Hadžić (Sarajevo, 1904 – Beograd, 1993).⁴³

Prve skladbe iz pera stranih, a nešto kasnije i prvih domaćih glazbenika, jedinstven spoj »nove« europske glazbene tradicije i »stare« (folklorne) glazbene tradicije oplodene orijentalnim utjecajima, dobar su pokazatelj prilagodbe kulturnog modela potrebama građanske kulture u BiH, koja je na razmeđu dvaju stoljeća bila »u povojima«. Glazbenici koji su se okušali u skladanju bili su samouki, a često i vrlo skromne glazbene naobrazbe. Skladaju manje komade za klavir, za glas i klavir, zbor ili manje instrumentalne i vokalno-instrumentalne sastave koje karakteriziraju jednostavna formalno-tehnička rješenja i upotreba glazbenog folklora na razini citata ili harmonizacije.⁴⁴

⁴³ Više u: F. HADŽIĆ – L. PAČUKA: *Institucionalni okviri muzičke pedagogije u Sarajevu u periodu 1878–1941.*, 27-30.

⁴⁴ Strani i domaći skladatelji obilno su se služili bosanskohercegovačkim glazbenim folklorom, na primjer: Aleksa Šantić (Mostar, 1868-1924), František Matějovský (Nehanice, Češka, 1871 – Sarajevo, 1938), Aleksandar Šandor Bosiljevac (Karlovac, 1860 – Hvar, 1918), Bogomir Kačerovský (Lytomišl, 1873 – Zagreb, 1945), Julius Gyula Major (Košice, 1858 ili 1859 – Budimpešta, 1925), Julius Fučík (Prag, 1872 – Berlin, 1916), Abraham S. Suzin (Lom, Bugarska, 1884 – ?) i dr. Više u: Lana ŠEHOVIĆ – Fatima

Slika 4: Naslovnica *Auf der Bosna!* valcer Ljubomira Bajca. Izvor: Historijski arhiv Sarajevo, Fond Bajac Ljubomir, sign. O-BLJ-67, Ljubomir Bajac: *Auf der Bosna!*, Sarajevo: J. Studnička & Co, s. a. (s dopuštenjem)

Skladba pod naslovom *Auf der Bosna!* (Na Bosni!) Ljubomira Bajca, lokalnog zborovođe i nastavnika glazbe, jedan je u nizu karakterističnih primjera skladateljske prakse toga vremena. Valcer za klavir solo štampala je sarajevska tiskara *J. Studnička & C°* s posvetom Stefanu Burianu von Rajeczu (Pressburg, 1851 – Beč, 1922), ministru Zajedničkog ministarstva financija u BiH, što ukazuje na želju umjetnika da se afirmira u vrlo određenim kulturnim krugovima. Druga zanimljivost likovno je rješenje naslovnice valcera – muškarci u tradicionalnoj bosanskoj nošnji orijentalnih karakteristika. Naslovnica je odraz svojevrsnog »ukusa« vremena, ali i simpatičan simbol sinteze dviju različitih kulturnih tradicija.⁴⁵

Treća faza: zamjena kulturnog modela

Aneksija BiH 1908. stvorila je višemjesečnu diplomatsku krizu⁴⁶ pojačanu Prvim balkanskim ratom (1912-1913). U svibnju 1913. austrougarska vlada proglašila je izvanredno stanje, raspustila sabor, zatvorila srpska kulturna društva te socijaldemokratske i radničke sindikate i suspendirala građanske sudove.⁴⁷ Kriza je kulminirala ubojstvom austrijskog nadvojvode Franza Ferdinanda 28. lipnja 1914. u Sarajevu. Mjesec dana kasnije Austro-Ugarska Monarhija objavila je rat Srbiji ubrzavši početak Prvog svjetskog rata, tijekom kojeg je BiH bio pod austrougarskom upravom. Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine bosanski političari slijedili su političke vođe Hrvatske i Slovenije u odbacivanju habsburške vlasti i stvaranju prve Jugoslavije.⁴⁸

Glazbeni život BiH u Kraljevini SHS/Jugoslaviji postupno se usklađuje s naprednijim glazbenim kulturama Hrvatske i Srbije. Rezultati jugoslavenske kulturne politike u glazbenoj kulturi BiH, uz materijalnu potporu mreži državnih (općih) škola, u kojima se također podučavala glazba, uključuju osnivanje kazališta u Sarajevu i Banjoj Luci te subvenciju Oblasnoj muzičkoj školi. Riječ je o skro-

HADŽIĆ – Jasmina TALAM – Tamara KARAČA BELJAK: *Stories about Music in Bosnia and Herzegovina: Dedicated to Folke Rabe*, Sarajevo: Institut za muzikologiju, Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu; Stockholm: Svenskt visarkiv / Caprice Records, The Swedish Performing Arts Agency, 2022, 97-206.

⁴⁵ Više u: Fatima HADŽIĆ: 'Cvijete sa bosanskohercegovačkih livada': nacionalni identitet i muzika u BiH u vrijeme austrougarske uprave (1878 – 1918), u: Jasmina Talam – Fatima Hadžić – Refik Hodžić (ur.): *Zbornik radova VII. Međunarodnog simpozija Muzika u društvu, Sarajevo 28–30. oktobar 2010*, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija u Sarajevu, 2012, 31.

⁴⁶ Kriza je, paradoksalno, imala blagotvoran učinak na bosansku politiku, primjerice uvođenjem Bosanskog sabora s ograničenim ovlastima 1910. godine. N. MALCOLM: *Bosna: kratka povijest*, 275.

⁴⁷ Vlado AZINOVIĆ: *Bosna i Hercegovina u državnoj zajednici jugoslavenskih naroda*, u: Adil Kulenović (ur.): *Istina o Bosni i Hercegovini. Činjenice iz istorije Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Altermedia – Narodna i univerzitetska biblioteka BiH, 1991, 59.

⁴⁸ Unutar prve Jugoslavije (Država i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, od 1929. Kraljevina Jugoslavija) teritorij BiH bio je predmetom nekoliko administrativnih i teritorijalnih podjela s ciljem uspostavljanja centralizirane države. Više u: V. AZINOVIĆ: *Bosna i Hercegovina u državnoj zajednici jugoslavenskih naroda*, 1-79.

Slika 5a i 5b: Naslovnica i prva stranica partiture *U kolo!* Bogomira Kačerovskog. Izvor: Muzička akademija u Sarajevu, Biblioteka, Fond Zdravko Verunica, Bogomir Kačerovski: *U kolo!* Bosanske narodne pjesme, Sarajevo: J. Studnička & Co, s. a. (s dopuštanjem)

mnim rezultatima s obzirom na to da su sve druge glazbene ustanove, uključujući i Sarajevsku filharmoniju, djelovale kao amaterska udruženja bez stalne državne subvencije, a zahvaljujući prije svega entuzijazmu kulturnih radnika. Dakle, treća faza institucionalizacije ostvarila se kroz prilagodbu, a zatim i promjenu kulturnog modela – prema propisima »nove« jugoslavenske kulturne politike – kojega su rezultati pokazatelji treće faze procesa institucionalizacije.

Narodno pozorište u Sarajevu, osnovano 1920. kao Narodno pozorište za Zapadne oblasti u Sarajevu, i Narodno pozorište u Banjoj Luci, osnovano 1930.⁴⁹ kao Narodno pozorište Vrbanske banovine, jedine profesionalne kulturne ustanove u BiH u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, imali su veliki utjecaj na razvoj glazbenog života. Izvođenje komada s pjevanjem i opereta u okviru redovnog kazališnog repertoara poticalo je osnutak glazbenih ansambala (zbor i orkestar), upošljavanje profesionalnih glazbenika (dirigenti, vokalni solisti) i razvoj glazbe-

⁴⁹ Refik HODŽIĆ: *Muzički život u Sjeverozapadnoj Bosni od 1878-1991*, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH, 2004, 114-115.

Slika 6: *Narodno pozorište 1930-ih*. Izvor: ***: Sarajevo National Theatre in the early 1930s, not later than 1934, Wikimedia Commons, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sarajevo_Tram_Theatre.jpg> (pristupljeno 17. 2. 2023).

nog stvaralaštva putem natječaja i narudžbi za nove komade s pjevanjem u kojima je glazba domaćih autora bila obilno zastupljena.⁵⁰

Vojni orkestri, u austrougarskom razdoblju jedini profesionalni ansamblji, i dalje su važan čimbenik koncertnog života. Zahvaljujući susretljivosti vojnih kapelnika i glazbenika, koji su redovito »popunjavali« sastav sarajevskog i banjalučkog kazališnog orkestra, omogućen je rad tih ustanova. Štoviše, orkestar Sarajevske filharmonije (osnovana 1923) nastao je spajanjem postojećeg orkestra Oblasne muzičke škole, koji su činili nastavnici i učenici, i vojnog orkestra Bosanske divizijske oblasti.⁵¹

Osnivanjem Oblasne muzičke škole 1920. godine započinje sustavan razvoj glazbenoga školstva.⁵² U skladu s općom politikom prema umjetničkim školama u

⁵⁰ Fatima HADŽIĆ: Operetta in Sarajevo Between the Two World Wars, u: Jernej Weiss (ur.): *Opereta med obema svetoavnima vojnama / Operetta between the Two World Wars*, Koper: Založba Univerze na Primorskem – Ljubljana: Festival Ljubljana, 2021, 226.

⁵¹ F. HADŽIĆ: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, 162.

⁵² Glazbeno obrazovanje temelji se na praksi naslijeđenoj iz austrougarskog perioda: tečajevi pjevačkih i drugih društava, nastava glazbe u općim školama i privatne glazbene škole. Po kvaliteti izdvajaju se Zavod za muzičko obrazovanje A. Suzin u Sarajevu, osnovan još u austrougarskom perio-

Kraljevini SHS/Jugoslaviji, Oblasna muzička škola nije imala status prava javnosti kao druge državne škole, ali je zahvaljujući subvenciji (često neredovitoj i nedovoljnoj) i prinosima od školarina uspjela održati kontinuitet rada. Nastavni plan Oblasne muzičke škole obuhvaćao je osam razreda koji su se dijelili na tri tečaja – početnički, srednji i viši – i tri odsjeka – Vokalni, Instrumentalni i Teoretski odsjek – s tim da je teoretska nastava bila obavezna za oba odsjeka. U školi je od osnutka do Drugog svjetskog rata kroz kraći ili duži period posao obavljalo 26 nastavnika, a pohađalo ju je nekoliko stotina učenika, među kojima i niz značajnih bosansko-hercegovačkih umjetnika.⁵³

Na području glazbenog amaterizma istaknutu ulogu i u ovom periodu imala su nacionalna kulturno-prosvjetna i pjevačka društva iz austrougarskog perioda te niz novoosnovanih udruženja.⁵⁴ Njihova popularnost ne opada ni pod utjecajem jugoslavenske ideologije. Naprotiv, pjevačka društva kao najpopularniji oblik glazbenog amaterizma najčešće su nacionalno orijentirana. Naime, način djelovanja hrvatskih, srpskih i muslimanskih udruženja prilagodio se novoj političkoj i društvenoj stvarnosti koja u Kraljevini SHS/Jugoslaviji djeluju bez »tuđinskog utjecaja«, dok su se ideološki ciljevi prilagodili aktualnoj političkoj situaciji.⁵⁵

Uz glazbenike koji su započeli svoju djelatnost u austrougarskom periodu, a među kojima značajno bročano prednjače strani glazbenici, u ovom periodu pojavljuje se prva generacija bosanskohercegovačkih skladatelja. Djelatnost skladatelja koji su se rodili i koji su barem jednim dijelom svojega glazbenog školovanja bili vezani za BiH – među njima najznačajniji su Beluš Jungić, Vlado Milošević (Banja Luka 1901-1990), Ivan Demeter (Zvornik, 1906 – Sarajevo, 1990), Alfred Pordes (Sarajevo, 1907 – Jasenovac, 1941)⁵⁶ – ukazuje na treću i posljednju fazu institucionalizacije kod koje je proces primjene i prilagodbe završen. Drugim riječima,

du, i glazbena škola pri Srpskom pjevačkom društvu »Jedinstvo« u Banjoj Luci. I. ČAVLOVIĆ: *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*, 123-124.

⁵³ Oblasnu muzičku školu pohađali su: dirigent i skladatelj Alfred Pordes, skladatelj Branko Grković (Mostar, 1920 – Sarajevo, 1982), skladatelj Emil Milo Cipra (Vareš, 1906 – Zagreb, 1985), violinist František Franjo Drabek (Sedlice, Batna, 1903 – Sarajevo, 1985), dirigent i skladatelj Ivan Demeter, dirigent Tihomir Mirić (Bugojno, 1910 – Sarajevo, 1989), balerina Ubavka Milanković (Sarajevo, 1922-1995), violinist Ljudevit Dobronji (Vjatka, Rusija, 1917 – ?) i fagotist Sulejman Memić (Sarajevo, 1909 – ?). Više o djelatnosti škole u: Fatima HADŽIĆ: Osnivanje i djelatnost Oblasne muzičke škole u Sarajevu (1920–1941), *Muzika*, XXII (2018) 1, 6-35.

⁵⁴ U razdoblju između dvaju ratova sva pjevačka društva osnovana u prethodnom periodu nastavljaju s radom (izuzev Muškog pjevačkog društva), a pridružuju im se i nova. Štoviše, u tom periodu u svim većim gradskim centrima djeluju brojna pjevačka društva što ovu djelatnost čini najpopularnijom glazbenom djelatnošću koja je tako i okupljala najveći broj sudionika. I. ČAVLOVIĆ: *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*, 135.

⁵⁵ F. HADŽIĆ: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, 51.

⁵⁶ I. ČAVLOVIĆ: *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*, 163-164; F. HADŽIĆ: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, 95-97.

prisvojeni kulturni model postavljen još u austrougarskom razdoblju prilagodio se i dalje razvijao prema potrebama aktualnoga glazbenog života.

Zaključak

Razmatranje institucionalizacije kao procesa stvaranja modernih glazbenih ustanova građanskog tipa u BiH podrazumijeva poimanje specifičnog povijesnog konteksta od uspostave austrougarske vlasti 1878. preko aneksije BiH 1908. pa do kraja razdoblja prve Jugoslavije (1918-1941). Društveno-politički konteksti austrougarskog perioda i perioda između dvaju svjetskih ratova bitno se razlikuju. Međutim, u području glazbene kulture može se uočiti jedna razvojna linija u svim svojim segmentima (glazbeno obrazovanje, izvođačka i stvaralačka djelatnost), i to kroz tri faze institucionalizacije:

Prva faza (1878-1888) – uvođenje novoga kulturnog modela odvija se u prvom desetljeću austrougarske vladavine kako bi se zadovoljile kulturne potrebe doseljenika. One se manifestiraju kroz nove oblike glazbenog života kao što su salonska muzika, javni nastupi vojnih orkestara i koncerti gostujućih umjetnika. Istovremeno se grade koncertni prostori (Oficirski kasino, 1881) te se provodi opsežna reforma školstva. Glavni su akteri prve (ali i druge faze) doseljenici, strani glazbenici, među kojima su posebno brojni bili oni češkoga podrijetla.

Druga faza (1888-1918) – prilagodba novoga kulturnog modela započinje relativno brzo, već u drugom desetljeću austrougarske vladavine. Ovu fazu karakterizira omasovljavanje glazbenog amaterizma, a posebno vrlo popularnih domaćih pjevačkih društava. Nacionalna pjevačka društva njegovala su praksu vokalnog i instrumentalnog muziciranja po uzoru na slična udruženja u okruženju i pod utjecajem nacionalnih ideologija. U navedenom razdoblju osnivaju se prve privatne glazbene škole te nastaju prve skladbe iz pera uglavnom stranih, ali i prvih domaćih autora. Druga faza traje do kraja austrougarske uprave u BiH (1918).

Treća faza (1918-1941) – zamjena prihvaćenog modela novim, koji u društveno-političkim uvjetima u okviru prve Jugoslavije propisuje »nova« jugoslavenska kulturna politika. Rezultati su osnivanje prvih državnih kulturnih (Narodno pozorište u Sarajevu, 1920. i Narodno pozorište u Banjoj Luci, 1930) i glazbenih institucija (Oblasna muzička škola, 1920. i Sarajevska filharmonija, 1923), kao i djelatnost prve generacije bosanskohercegovačkih skladatelja.

IZVORI I LITERATURA:

IZVORI:

Arhiv Bosne i Hercegovine, Fond društva Männer-Gesang-Verein in Sarajevo, Statuten des Männer-Gesang-Vereines in Sarajevo, Sarajevo, 1887.

Historijski arhiv Sarajevo, Fond Bajac Ljubomir, sign. O-BLJ-67, Ljubomir Bajac: *Auf der Bosna!*, Sarajevo: J. Studnička & C°, s. a.

Muzička akademija u Sarajevu, Biblioteka, Fond Zdravko Verunica, Bogomir Kačerovski: *U kolo!* Bosanske narodne pjesme, Sarajevo: J. Studnička & C°, s. a.

LITERATURA:

***: Bos.-herc. vojena muzika, *Sarajevski list*, XVIII (15. 3. 1895), 32, 1.

***: Institucija, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27550>>.

AZINOVIĆ, Vlado: Bosna i Hercegovina u državnoj zajednici jugoslavenskih naroda, u: Adil Kulenović (ur.): *Istina o Bosni i Hercegovini. Činjenice iz istorije Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Altermedia – Narodna i univerzitetska biblioteka BiH, 1991, 61-79.

BESAROVIĆ, Risto: *Iz kulturnog života u Sarajevu pod austrougarskom upravom*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1974.

ČAVLOVIĆ, Ivan: *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Muzička akademija, 2011.

ČAVLOVIĆ, Ivan: Muzičke institucije i njihov značaj u razvoju kulturnog života. Prolegomena kulturološkim istraživanjima odnosa muzike i društva u Bosni i Hercegovini, *Muzika*, IX (2005) 2, 25-37.

DAHLHAUS, Carl: *Glazba 19. stoljeća*, prev. Sead Muhamedagić, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2007.

DAVID, Robert J. – TOLBERT, Pamela S. – BOGHOSSIAN Johnny: Institutional Theory in Organization Studies, *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*, 2019, <<https://oxfordre.com/business/view/10.1093/acrefore/9780190224851.001.0001/acrefore-9780190224851-e-158>>.

DONIA, Robert J.: *Sarajevo: biografija grada*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2006.

HADŽIĆ, Fatima – PAČUKA, Lana: Institucionalni okviri muzičke pedagogije u Sarajevu u periodu 1878–1941., u: Refik Hodžić (ur.): *Zbornik radova povodom jubileja 60 godina Muzičke akademije u Sarajevu. Naučni skup Muzička pedagogija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija, 2016, 21-39.

HADŽIĆ, Fatima: 'Cvijeće sa bosanskohercegovačkih livada': nacionalni identitet i muzika u BiH u vrijeme austrougarske uprave (1878–1918), u: Jasmina Talam – Fatima Hadžić – Refik Hodžić (ur.): *Zbornik radova VII. Međunarodnog simpozija Muzika u društvu, Sarajevo 28-30. oktobar 2010*, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija u Sarajevu, 2012, 27-34.

HADŽIĆ, Fatima: Češći hudebnici v Bosně a Hercegovině: jejich činnost a význam v kontextu dějin bosenskohercegovské hudby [Češki glazbenici u Bosni i Hercegovini: njihova djelatnost i značaj u kontekstu povijesti bosanskohercegovačke glazbe], *Hudební věda*, L (2013) 1-2, 117-144.

- HADŽIĆ, Fatima: Institutional Framework of Music Activities in Sarajevo in the Period between the Two World Wars, *Musicological Annual*, XLIX (2013) 1, 79-95.
- HADŽIĆ, Fatima: *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*, Sarajevo: Muzička akademija, Institut za muzikologiju, 2018.
- HADŽIĆ, Fatima: Operetta in Sarajevo Between the Two World Wars, u: Jernej Weiss (ur.): *Opereta med obema svetovnjima vojnama / Operetta between the Two World Wars*, Koper: Založba Univerze na Primorskem – Ljubljana: Festival Ljubljana, 2021, 225-240.
- HADŽIĆ, Fatima: Osnivanje i djelatnost Oblasne muzičke škole u Sarajevu (1920–1941), *Muzika*, XXII (2018) 1, 6-35.
- HADŽIĆ, Fatima: Uloga glazbe u procesu hrvatske integracije u Bosni i Hercegovini, u: Stanislav Tuksar – Vjera Katalinić – Petra Babić – Sara Ries (ur.): *Glazba, umjetnosti i politika: revolucije i restauracije u Europi i Hrvatskoj 1815.-1860. Uz 200. obljetnicu rođenja Vatroslava Lisinskog i 160. obljetnicu smrti bana Josipa Jelačića / Music, Arts and Politics: Revolutions and Restorations in Europe and Croatia, 1815-1860. On the Occasion of 200th Anniversary of Vatroslav Lisinski and 160th Anniversary of The Death of Ban Josip Jelačić*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za povijest hrvatske glazbe – Hrvatsko muzikološko društvo, 2021, 231-252.
- HADŽIĆ, Fatima: Uloga stranih muzičara u institucionalnom razvoju muzičke kulture u Sarajevu (1878–1941), u: Enes S. Omerović (ur.): *Historijski pogled na razvoj i položaj nacionalnih manjina u Sarajevu i Bosni i Hercegovini. Naučni skup Nacionalne manjine u Sarajevu, Sarajevo 22. decembar 2015*, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju / Udruga za modernu povijest, 2017, 51-76.
- HEIDLER, Manfred: 'Pod dvoglavim orlom'. Nacionalni identiteti u vojnoj muzici austro-ugarske monarhije, u: Fatima Hadžić (ur.): *Zbornik radova »Muzika u društvu«, 9. Međunarodni simpozij, Sarajevo, 23–26. oktobar 2014*, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, 2016, 61-78.
- HODŽIĆ, Refik: *Muzički život u Sjeverozapadnoj Bosni od 1878-1991*, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH, 2004.
- HUMO, Hamza (ur.): *Spomenica dvadesetipetogodišnjice Gajreta 1903–1928*, Sarajevo: Glavni Odbor Gajreta u Sarajevu, 1928.
- IMAMOVIĆ, Mustafa: *Historija Bošnjaka*, Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture Preporod, 1997.
- IMAMOVIĆ, Mustafa: *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Autor, 1999, 309.
- JANIČIJEVIĆ, Nebojša: Institucionalna organizaciona teorija kao novi istraživački okvir za razumevanje savremenih organizacija, *Ekonomске teme*, 52 (2014) 3, 251-270, <<http://www.eknfak.ni.ac.rs/Ekonomске-teme/et2014-3.pdf>>.
- KARAČA BELJAK, Tamara – TALAM, Jasmina: Ottoman Influence on the Folk Music Tradition of Bosnia and Herzegovina, *Musicological Annual*, XLV (2009) 1, 117-127.
- KEMAN, Hans: Institutionalization, *Encyclopedia Britannica*, 2017, <<https://www.britannica.com/topic/institutionalization>>.
- KEMURA, Ibrahim: *Uloga »Gajreta« u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1986.
- KRALJACIĆ, Tomislav: *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.

- LE GARGASSON, Ingrid: The Challenges of Institutionalization of Musical Knowledge, *Revue d'anthropologie des connaissances*, 14 (2020) 2, <<http://journals.openedition.org/rac/6556>>.
- LEŠIĆ, Josip: *Pozorišni život Sarajeva (1878-1918)*, Sarajevo: Svjetlost, 1973.
- LEŠIĆ, Josip: *Sarajevsko pozorište između dva rata (1918-1929)*, 1, Sarajevo: Svjetlost, 1976.
- LUBURIĆ, Niko: Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo Hrvoje iz Mostara, *Sveta Cecilija*, 79 (2009) 3-4, 21-23.
- MALCOLM, Noel: *Bosna: kratka povijest*, Sarajevo: Buybook, 2011.
- MEŠKIĆ, Indira: *Muzički pedagozi i njihovo mjesto u razvoju muzičkog života u Bosni i Hercegovini*, doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu, Muzička akademija, 2006.
- PAČUKA Lana – HADŽIĆ, Fatima: Oriental Musical Tradition during the Period of Austro-Hungarian Rule in Bosnia and Herzegovina, u: Jürgen Elsner – Gisa Jänichen – Jasmina Talam (ur.): *Maqām: Historical Traces and Present Practice in Southern European Music Traditions*, Cambridge Scholars Publishing, 2014, 138-139.
- PAČUKA, Lana: »Pale nade«: fragmenti o muzičkom životu ratnog Sarajeva (1914-1918), u: Fatima Hadžić (ur.): *Zbornik radova »Muzika u društvu«*, 9. Međunarodni simpozij, Sarajevo, 23-26. oktobar 2014, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, 2016, 28-42.
- PAČUKA, Lana: *Muzički život u Sarajevu u periodu Austro-Ugarske uprave (1878-1918)*, doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu, Odsjek za muzikologiju, 2014.
- PEKKA PENNANEN, Risto: Osmanlijska muzika u habzburškoj Bosni i Hercegovini (1878-1918), u: Jasmina Talam (ur.): *Zbornik radova / VI Međunarodni simpozij »Muzika u društvu«*, Sarajevo, 28-30. 10. 2008, Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH – Muzička akademija, 2009, 81-91.
- POLOMIK, Tünde: Uloga vojnih orkestrara u razvoju bosansko-hercegovačke muzičke kulture u razdoblju austrougarske uprave, *Zvuk*, 5 (1990), 49-61.
- ŠEHOVIĆ, Lana – HADŽIĆ, Fatima – TALAM, Jasmina – KARAČA BELJAK, Tamara: *Stories about Music in Bosnia and Herzegovina: Dedicated to Folke Rabe*, Sarajevo: Institut za muzikologiju, Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu; Stockholm: Svenskt visarkiv / Caprice Records, The Swedish Performing Arts Agency, 2022.

Summary

INSTITUTIONALIZATION OF MUSIC CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (1878-1941): IDENTIFICATION OF KEY FIGURES AND PROCESSES

The first civic institutions of musical culture in Bosnia and Herzegovina were created at the end of the 19th century, much later than in neighboring countries. Namely, for more than four hundred years under Ottoman rule (1463-1878), Bosnia and Herzegovina belonged to the Islamic-oriental cultural circle. With the accession to the Austro-Hungarian Monar-

chy in 1878, Ottoman rule ended, an event which had a specific effect on the musical culture of that period. The focus of this paper is the identification of the key actors of institutionalization, that is, the process of creating modern civil music institutions from 1878 to 1941 within the so-called institutional theories.

Consideration of institutionalization – the process of creating modern musical institutions of the civic type – implies an understanding of the specific historical context in Bosnia and Herzegovina. In the field of musical culture, socio-political influence is visible as a new, Central-European cultural model that the Austro-Hungarian government promoted through cultural and political action, which consequently caused a sudden transition from the Oriental-Islamic to the European cultural circle. Cultural life was conditioned by the complex relationship between the people of Bosnia and Herzegovina in their struggle for ecclesiastical and educational autonomy and the Austro-Hungarian government, which strove to achieve its own colonial goals. Immigrants and professional foreign musicians played the main role in the institutionalization in the field of musical culture, i.e. the transmission and application of a new cultural model.

The social contexts of the Austro-Hungarian period and the period between the two world wars are significantly different, but in the field of musical culture one line of development can be traced through three phases of institutionalization, and which relates to performing and composing activities and musical education:

The first phase (1878-1888): the introduction of a new cultural model takes place in the first decade of the Austro-Hungarian rule in order to satisfy the cultural needs of the settlers, and is manifested through new forms of musical life such as salon music, public performances by military orchestras, and concerts by guest artists. At the same time, concert halls were built (Officer's Casino, 1881), and an extensive school reform was carried out. The main actors of the first (but also the second) phase are immigrants, foreign musicians, among whom Czech musicians were especially numerous.

The second phase (1888-1918): the adaptation of the new cultural model begins relatively quickly, already in the second decade of Austro-Hungarian rule with the massification of musical amateurism, and especially the very popular domestic singing societies that nurtured the practice of vocal and instrumental music following the example of similar associations in the region, but under the influence of national ideologies. In this period, the first private music schools were founded, and the first compositions were written mainly by foreign composers, but very soon also by the first domestic composers. The second phase lasts until the end of the Austro-Hungarian administration in BiH (1918).

The third phase (1918-1941): the replacement of the accepted model with a new one which, in the socio-political conditions of the first Yugoslavia, prescribes the »new« Yugoslav cultural policy. The results were the establishment of the first state cultural institutions (National Theater in Sarajevo, 1920, National Theater in Banja Luka, 1930) and musical institutions (Regional Music School, 1920 and Sarajevo Philharmonic, 1923), as well as the activity of the first generation of Bosnian composers.